

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕТТІ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ӨНІМДІЛІКТІ
АРТТЫРУҒА АРНАЛҒАН МЕМЛЕКЕТТІК СУБСИДИЯЛАР: ІСКЕ АСЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ**

**STATE SUBSIDIES TO INCREASE PRODUCTIVITY IN BEEF CATTLE BREEDING
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: IMPLEMENTATION TOOLS**

**ГОСУДАРСТВЕННЫЕ СУБСИДИИ НА ПОВЫШЕНИЕ ПРОДУКТИВНОСТИ В МЯСНОМ
СКОТОВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИНСТРУМЕНТЫ РЕАЛИЗАЦИИ**

К.М. МАДЕНОВА*

экономика ғылымдарының магистрі

Ф.А. ШУЛЕНБАЕВА

э.ғ.д. профессор

Г.А. АСАНОВА

э.ғ.к., доцент

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан

**автордың электрондық почтасы: madenova74@mail.ru*

K.M. MADENOVA*

Master of Economic Sciences

F.A. SHULENBAYEVA

Dr.E.Sc., Professor

G.A. ASANOVA

C.E.Sc., Associate Professor

S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: madenova74@mail.ru*

К.М. МАДЕНОВА*

магистр экономических наук

Ф.А. ШУЛЕНБАЕВА

д.э.н., профессор

Г.А. АСАНОВА

к.э.н., доцент

Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Астана, Казахстан

**электронная почта автора: madenova74@mail.ru*

Аңдатпа. *Мақсаты* – Қазақстанның етті мал шаруашылығындағы инновациялық процесстерді мемлекеттік ынталандыру шараларын негіздеу. *Әдістері* – монографиялық, қаржылық-экономикалық талдау, салыстыру, логикалық жалпылау. *Нәтижелері* – мал шаруашылығында инновацияларды тиімді қолдану процестерін тежейтін негізгі факторлар қарастырылған: пандемиядан туындаған әлемдік экономикалық дағдарыстың салдары, жайылымдық жерлердің деградациясына және табиғи жем-шөп қорының азаюына әкеп соққан адам қызметінің қоршаған ортаға әсері. Бұл проблемалар ет бағытындағы малды өсіру кезінде жем бағасының өсуіне әкелгені анықталды. Сонымен қатар, инфляция өндірістік циклдердің тұрақтылығын және аграрлық бизнестің тұрақтылығын бұзады. Ет өнімдерінің нарығын кеңейту қажеттілігі ауыл шаруашылығындағы мемлекеттік саясаттың негізгі міндеті – ет пен оны қайта өңдеу өнімдерін тұтынудың азық-түлік қауіпсіздігі мен физиологиялық нормаларын қамтамасыз ету болып табылады. Мақалада етті малды субсидиялау механизмін зерттеуге баса назар аударылған. Осы сала субъектілерін қолдаудың негізгі бағдарламаларына талдау жүргізілген. *Қортындылар* - жайылымдардың деградациясы, суару пунктерінің жетіспеушілігі, малдарды азықтандырудың жоғары құны өндірушілердің инновациялық белсенділігін тежейді. Ұңғымаларды бұрғылау және жер асты суларын өндіру үшін құбырлы ұңғымаларды орнату арқылы тозған жайылымдарды қалпына келтірудің ұтымды әдістері ұсынылған. Мемлекеттің инвестициялық субсидияларын ескере отырып, шаруашылықтар алатын инвестициялардың өтелімділігі бойынша есептеулер орындалған. Авторлар етті мал шаруашылығының қолда бар ресурстарын, отандық және әлемдік

өлемдік үлгісі қоршаған ортаның өзгеруіне айтарлықтай әсерін тигізді.

Бүкіл әлемнің экономикалық даму проблемалары жекелеген елдер мен аймақтарға әсер етті, бұл жағдайда экономикалық жаһандану, ресурстардың тапшылығы, үй жануарларының климаттың өзгеруіне бейімделу процестері, қоршаған ортаның ластануы және жердегі биоәртүрліліктің төмендеуі қаупі туындады [1].

Біздің еліміздің экономикасының аграрлық секторы табиғи ресурстар мен қоршаған ортаның маңызды экологиялық көрсеткіштерінің нашарлауының күрделі проблемасына тап болды. Экологияның бұзылуы жайылымдық жерлердің сапасына әсер етеді, малдың өнімділігін төмендетеді.

Мұндай жағдайда АӨК-де етті мал шаруашылығының экономикалық тиімділігін арттыру өндірістік ресурстарды үнемдеуге, инновациялар енгізуге бағытталған мемлекеттік қолдау және субсидиялар есебінен мүмкін болады [2]. АӨК етті мал шаруашылығының өндірістік жүйесінің негізгі ресурстары: адам еңбегі; ауыл шаруашылығы өнімін жасау үшін пайдаланылатын жер; тауар мен өнімнің өзіндік құнына кіретін шығындарды жабу үшін қажетті капитал болып табылады [3].

Ауыл шаруашылығында ет өнімдерін өндірудің экономикалық және әлеуметтік тиімділігін арттыру субсидиялау құралдарының көмегімен елдің азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етуді тиімді реттеуге және халықты ет өндірісінің өнімдерімен тұрақты қамтамасыз етуге ұмтылатын мемлекеттік агроөнеркәсіптік саясаттың басты мақсаты болып табылады [4, 5].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Етті мал шаруашылығындағы инновациялық процестерді қалыптастыру және дамыту процестерін зерттеу материалдары жүйелі талдауды, монографиялық және қаржылық-экономикалық әдістерді қолдану негізінде жүргізілді. Жіктеу және топтастыру әдістері негізінде табиғи-климаттық жағдайларға байланысты әр түрлі шаруа қожалықтарын логикалық жалпылау орындалды. Қолданылатын әдістемелік база жиынтықта сенімді және негізделген қорытындылар алуға мүмкіндік берді.

Біздің елімізде етті мал шаруашылығы саласын қалыптастыру мен дамытудың ұлттық тамыры бар, ол қазақ халқының негізгі кәсібі ежелден мал шаруашылығы болып табылатындығына негізделген. Мал жаюға арналған жайылымдық жерлер басым болатын кең жер аумақтары мал өсірушілерге ет өнімдерін өндіру нарықтарында

жетекші орын алуға мүмкіндік береді. АӨК-нің етті мал шаруашылығында адамның ауыл шаруашылығы ресурстарына теріс әсеріне байланысты жайылымдық аумақтар қысқарады, мал азығы базасының тапшылығы байқалады.

Елді мекендер маңындағы жайылымдардың тозу проблемасы белгілі бір дәрежеде пайдаланылмайтын жайылымдық учаскелерге қолжетімділіктің болмауымен байланысты. Суару пункттерінің жетіспеушілігі және жайылымдарды суландыру инфрақұрылымының дамымауы шалғайдағы мал шаруашылығын дамытуды тежейді және мал шаруашылығында пайдаланылмайтын жайылымдық учаскелерді пайдалануға мүмкіндік бермейді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Халықаралық тәжірибені зерделеу компьютерлік жүйелерді пайдалану және бағдарламалық қамтамасыз етуді қосымшаға көшіру есебінен мал шаруашылығының инновациялық технологияларының қарқынды дамуы етті мал шаруашылығының тиімділігі мен рентабельділігін арттырғанын көрсетеді. Көптеген технологиялық құралдар мен әдістер мал шаруашылығын басқару процестерін жеңілдетіп, ыңғайлы етті [6].

Етті мал шаруашылығының экономикалық дамуы мал шаруашылығындағы технологиялық процестерді орындау үшін өнімділігі жоғары машиналар мен жабдықтарды енгізуге және практикалық пайдалануға байланысты. Ауыл шаруашылығын дамытудың ғылыми-техникалық бағдарламасын іске асыру үшін мемлекет үздіксіз инновациялық процесті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар жүйесін көздейді.

Жаңа білімді тарату инновацияларды енгізу мен практикалық пайдалануды жеделдетуге ықпал етеді. Инновациялық бағытталған ауыл шаруашылық кәсіпорындары әлеуметтік-экономикалық және инновациялық дамуды ынталандыруға бағытталған мемлекеттік субсидияларды пайдалана алады [7].

Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау өңірлік бағдарламалар арқылы жүзеге асырылады [8].

Өңірлердің инновациялық әлеуеті толығымен адами ресурстармен және олардың білімімен байланысты. Өңірлер ауыл шаруашылығы өндірісіне дәл егіншілік пен ерекше мал шаруашылығының элементтерін белсенді енгізуде. Бұған саладағы инновациялық процестерді дамытуға бағытталған мемлекеттік аграрлық саясат ықпал етеді [қараңыз 7].

Ауыл шаруашылығын инновациялық және инвестициялық дамытудың басымдықтары мемлекеттік қолдаудың қолданыстағы нысандары, әдістері мен тетіктері шеңберінде экономикалық қатынастарды өзгертуге бағытталған. Мемлекеттік қолдаудың икемді жүйесі ауыл шаруашылығының ағымдағы және ұзақ мерзімді қажеттіліктеріне жауап береді [9].

Етті мал шаруашылығындағы агроөнеркәсіптік кешен субъектілері қызметінің тиімділігі көп жағдайда нарықтық жағдайға байланысты. Қазіргі уақытта, етті мал шаруашылығын өндірушілердің басты мәселесі ретінде сатып алушылардың (делдалдардың) арқасында жемшөптің қымбаттауы және жанар-жағармай материалдарының (ЖЖМ) бағасының өсуі болып табылады.

2021 жылы азық-түліктің көтерме бағасы бір килограммына 1 650-ден 1 800 теңгеге дейін болды, сатып алушылар бұл құнын 2,5 есеге арттырды. 2021 жылы бір тонна арпаның бағасы 40-45 мың теңге болса, 2022 жылы 120 мың теңгені құрап, үш есеге қымбаттаған. Жаназық құнының қымбаттауына байланысты, дайын ет өнімінің құны да артты, бірақ бұл өндірушілерге қажетті пайда әкелмейді, өйткені халықтың ет тұтыну деңгейі 10%-ға және одан да көп төмендеді және төмендеуді жалғастыруда [10].

Экономикалық дағдарыс аграрлық бизнеске әсер етеді, өндірістің негізгі және айналым қаражаттарының құны өседі, бұл ауыл шаруашылық өнімдерінің өзіндік құнының өсуіне әкеледі. Ет өндірушілер өнімді жеткізуде қиындықтарға тап болады, сату нарығындағы кірістер күтілгеннен төмен болады, қымбаттаған ресурстарға инвестицияларды ақтамайды, оларды қайтармайды немесе жоспарланған табысты әкелмейді деп алаңдайды. Бұл оларды өндіріс технологиясын, бюджет пен экономиканы, өсімдік шаруашылығында өсірілетін жемшөп дақылдарының тізімін және т.б. өзгертуге мәжбүр етеді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілердің инновациялық әлеуетін ынталандыруға бағытталған аграрлық нарық субъектілерінің инвестициялық шығындарын субсидиялаудың мемлекеттік бағдарламалары АӨК-тің етті мал шаруашылығы жемшөп тапшылығы проблемаларын еңсеру, сондай-ақ жайылымдық аумақтарды қалпына келтіру есебінен жемшөп базасын нығайту үшін негізгі шара болып табылады.

Ауыл шаруашылығы өндірісі экономиканың басқа салаларына қарағанда тиімділігі төмен. Салынған капитал аз пайда әкеледі және бірнеше жылдан кейін қайтарылады. Демек, табысы төмен ауыл шаруашылығы мемлекеттік қолдаусыз салааралық бәсекеге тең дәрежеде қатыса алмайды [11]. Ауыл шаруашылығын инновациялық дамыту бағдарламалары еліміздің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етуі тиіс.

Инновациялық жобаларды жүзеге асыру ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілер белгілеген тиімділікке қол жеткізумен қатар, экономиканың басқа салаларына да әсер етуі тиіс [12]. Ауыл шаруашылығын дамытудың мемлекеттік бірінші кезектегі шараларының қатарында жерді пайдаланудың тиімділігін арттыру, өнімнің өзіндік құнын төмендету бар. Жерді пайдаланудың негізгі мақсаты – суармалы жер көлемін 40%-ға, 2 млн гектарға дейін ұлғайту, ауыл шаруашылық зерттеулеріне инвестицияны ұлғайту [13].

Жерді тиімді пайдалану үшін ғалымдарға суландыру құрылыстарын қалпына келтіріп, жаңадан салу арқылы босалқы жерлерден жайылымдарды ауыл шаруашылығы айналымына тарту ұсынылады. Олардың дамуы ірі инвестициялармен мемлекеттік қолдау шараларынсыз мүмкін емес [14].

Мал шаруашылығымен айналысатын ұйымдарда инновациялық процестерді қолдау үшін Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі 2020 жылғы 1 тамыздағы №243 бұйрығымен барлық белгіленген шарттар мен талаптар сақталған жағдайда агроөнеркәсіптік кешен субъектісі салған инвестициялық шығыстардың бір бөлігін өтеу бойынша субсидиялау қағидалары бекітілді. №4 "Жайылымдарды суландыру инфрақұрылымын құру және мал шаруашылығы шаруашылықтарын (құдықтар, ұңғымалар) сумен қамтамасыз ету" жобасының паспортына сәйкес жобаны іске асыру орны бойынша өтінімдерді қабылдау ағымдағы жылдың 1 мамырынан 1 қазанына дейін бос бюджет болған кезде жүзеге асырылады, осы мақсаттар үшін мемлекет инвестордың шығындарының 50%-ын өтейді (1 кесте).

Құдықтар мен ұңғымаларды бұрғылауды субсидиялау үшін ең аз мал басы ірі қара малдың 50-ден кем емес шартты басын құрайды, бір құдықтың сулану алаңы 2 000 гектарға дейін жайылымды құрайды.

Ұсынылған есептеулерді қаржылық талдау нәтижелерін есептеу сусыз жайылымдық учаскелерде құдықтар салудың экономикалық әсерін анықтауға мүмкіндік береді.

Құбырлы ұңғымалардың тереңдігі 50 м, оларға жел сорғысы орнатылады, әр түрлі шаруашылықтар үшін жайылымдарға нор-

мативтік жүктемесі 30-40 бас/100 га болатын аймақ үшін есептеулер жүргізіледі.

3 кестеде 100-ден 500-ге дейін ірі қара малы бар шаруашылықтар үшін жайылымдарды суландыруға салынған инвестициялардың қаржылық нәтижелері келтірілген.

3 кесте – Жайылымдарды суландыруға инвестициялардың қаржылық нәтижелері

Қаржылық көрсеткіш	Өлшем бірлік	Шаруашылықтың мөлшері (аналық бас), бас				
		100	200	300	400	500
1 нұсқа – Мемлекеттік субсидияларды есепке алмағанда						
IRR (ішкі кірістілік нормасы)	%	-10,6	4,1	14,6	23,6	32,0
NPV (таза ағымдағы құн) 10%	мың тг	-5,155	-1,803	1,548	4,899	8,251
Дисконтталған өтеу мерзімі	жыл	20-дан астам	17,3	7,5	4,9	3,7
2 нұсқа - Мемлекеттің инвестициялық субсидияларын ескере отырып						
Субсидияларды ескере отырып, қаржылық көрсеткіш	Өлшем бірлік.	Шаруашылықтың мөлшері (аналық бас), бас				
		100	200	300	400	500
IRR (ішкі кірістілік нормасы)	%	16,0	48,9	78,8	108,1	137,3
NPV (таза ағымдағы құн) 10%	мың тг	510,0	3,862	7,214	10,565	13,917
Дисконтталған өтеу мерзімі	жыл	6,9	2,4	1,4	1,0	0,8

Ескерту: авторларымен есептелген

3 кестедегі 1 нұсқаның есептеулерін талдау 200 және одан аз басы бар шаруашылықтар үшін жайылымдарды суландырудың осы әдісіне инвестиция салу тиімді емес екенін, инвестициялардың өтелу мерзімі 17 жылдан асатынын көрсетеді. Шаруашылық шығындарының өтелуі 3,7 жылдан кейін болатын 500-ден астам басы (аналық басы) бар шаруашылық үшін ең жоғары экономикалық тиімділікке қол жеткізіледі.

3 кестенің 2 нұсқасында шаруашылықтар жайылымдарды суландыру инфрақұрылымы объектілерін салуға инвестициялық субсидиялар ала алатындығын ескере отырып, қаржылық нәтижелердің қосымша есебін жүргіземіз. Субсидиялар мөлшері инвестициялық салымдар құнының 80%-н құрайды.

3 кестеде келтірілген 2 нұсқаның есептеулерін талдау инвестициялық субсидиялар мал басы 100-ден бастап басталатын шаруашылықтар үшін жайылымдарды суландырудың осы тәсілінің инвестициялық тартымдылығын арттыруға мүмкіндік беретіндігін көрсетеді. Алдыңғы 2 кестенің нәтижелерімен салыстырғанда, 300 бас шаруашылық үшін инвестициялардың өтелу мерзімі 7,5 жылдан 1,4 жылға дейін қысқартатыны анық.

Инвестициялардың қаржылық көрсеткіштері сонымен қатар өнімді жайылымдарға көшуге байланысты малдардың өнімділігінің өзгеруіне байланысты. Өнімділіктің өсуі жайылымдардың өнімділігіне байланысты, өйткені ол қозғалуға және қолайлы жемшөп шөптерін табуға энергия шығындарының деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Ұңғыманы бұрғылау және құбырлы ұңғыманы салу құны жер асты суларының пайда болу тереңдігіне байланысты екенін атап өткен жөн. Сондықтан осы шығындарды ескере отырып, шаруашылықтар үшін жер асты суларының пайда болу тереңдігіне байланысты инвестициялардың өтелу көрсеткіштері артып, инвестициялардың өтелу мерзіміне айтарлықтай әсер етеді.

Қорытынды. АӨК етті мал шаруашылығындағы инновациялық процестерді дамытуға және инновацияларды қолдану негізінде ауыл шаруашылығы жануарлары үшін жеткілікті азықтық базаны қалыптастыруға бағытталған аграрлық нарық субъектілерін субсидиялаудың мемлекеттік бағдарламаларын зерделеу мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

1. Инвестициялық субсидиялар түріндегі ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау етті мал шаруашылығы саласының инновациялық процестерін жандандыруға ынталандыру болып табылады.

2. Етті мал шаруашылығының экономикалық тиімділігін арттырудың маңызды аспектісі жайылымдарды суландыру болып табылады. Бұл мал шаруашылығындағы табиғи азық-түлік базасын қалпына келтіру және кеңейту үшін қажет жайылымдық ресурстардың деградациясымен күресудің қажетті шарасы.

3. Жайылымдарды суландыруға инвестициялар қаржыландыру көздері жоқ, шаруашылықтардың талап етілетін мөлшері және ірі қара малдың шартты басының саны жоқ шағын шаруашылықтар үшін қиын.

Әдебиеттер тізімі

[1] Gill, M. Climate change mitigation: the role of livestock / M. Gill, P. Smith, Дж. М. Уилкинсон // *Animals*. - 2010. - Vol.4. - N.3. - P. 323-333.

[2] Маденова, К.М. Етті мал шаруашылығы саласындағы инновациялық үдерістер / К.М.Маденова // *Проблемы агрорынка*. - 2020. - №4. - Б.175-182.

[3] Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1050 қаулысы [Электрондық ресурс]. - 2019. - URL: <https://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001050> (қаралған күні: 02.01.2023).

[4] Мырзалиев, Б.С. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеніндегі инновациялық үдерістер: мәселелері және оларды шешу жолдары / Б.С. Мырзалиев, Е.Т. Абилкасимов, Л.Т. Тайжанов // *Проблемы агрорынка*. - 2020. - №1. - Б.18-27.

[5] Тлесова, А.Б. Қазақстанның аграрлық саласы: инновациялық даму / А.Б. Тлесова, С.Ч. Примбетова, Ш.М. Қаңтарбаева // *Проблемы агрорынка*. - 2018. - №2. - Б.34-43.

[6] Serap, Göncü & Cahit, Güngör. The Innovative Techniques in Animal Husbandry [Electronic resource]. - 2019. Available at: <https://www.intechopen.com/chapters/58095> (date of access: 02.01.2023).

[7] Nurlankyzy, Zh. The Basic Tendencies of the Agricultural Sector of Kazakhstan's Economy in the Sheep Industry / Zh. Nurlankyzy, F. Shulenbayeva, B. Rustembayev, B. Ainakanova, A. Kazkenova // *Revista ESPACIOS*. - 2017. - Vol. 38. - N 44. - P. 33-45.

[8] Ыдырыс, С.С. Аграрлық саладағы инновациялық қызметті басқарудың аймақтық аспектілері / С.С.Ыдырыс, Ж.О. Тохаева // *Проблемы агрорынка*. - 2018. - №3. - Б.91-98.

[9] Trusova, Natalia V. Determinants of the innovative and investment development of agriculture / Natalia V.Trusova, O.V. Hryvkiivska, Natalia M. Kotvytska, Svitlana A. Nesterenko, Tetiana I. Yavorska, Olha V. Kotyk // *International Journal of Agricultural Extension*. - 2021. - Vol.9. - Special Issue. - P. 81-100.

[10] Шарипов, А.К. Қазақстанның АӨК дамытудың индустриялық-инновациялық механизмі / А.К.Шарипов, М.Т. Кантуреев // *Проблемы агрорынка*. - 2018. - №3. - Б.17-23.

[11] Абдикадинова, А. Государственное регулирование и поддержка агропромышленного комплекса Республики Казахстан / А. Абдикадинова // *Актуальні проблеми економіки*. - 2013. - № 3 (141). - С. 199-204.

[12] Швец, Ю.Ю. Организационно-методические аспекты формирования интегрированной системы управления инноваци-

онным развитием / Ю.Ю.Швец // *Актуальні проблеми економіки*. - 2013. - №3(141). - С.96-101.

[13] Умбеталиев, Н.А. Государственная поддержка сельского предпринимательства / Н.А. Умбеталиев // *Проблемы агрорынка*. - 2017. - №2. - С.96-100.

[14] Молдашев, А.Б. АПК Казахстана: проблемы развития и поиск их решения / А.Б. Молдашев // *Проблемы агрорынка*. - 2016. - №3. - С.7-13.

[15] Вопросы и нюансы по субсидированию обводнения пастбищ [Электронный ресурс]. - 2021. - URL: <https://www.agroinfo.kz/voprosy-i-nyuansy-po-subsidirovaniyu-obvodneniya-pastbishh/> (дата обращения: 05.01.2023).

References

[1] Gill, M., Smith, P., Wilkinson, J.M. (2010). Climate change mitigation: the role of livestock. *Animals*, 4 (3), 323-333.

[2] Madenova, K.M. (2020). Etti mal шаруашылығы саласындағы инновациялық үдерістер [Innovative processes in the field of beef cattle breeding]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 4, 175-182 [in Kazakh].

[3] Qazaqstan Respublikasyn industrialyq - innovasiyalıq damytudyń 2020-2025 jylдарға арналған тұжырымдамасы. Qazaqstan Respublikasy үкіметінің 2019 jylғы 31 jeltocındaғы №1050 qaulysy [Concept of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025. Resolution No. 1050 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019] (2019). Available at: <https://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001050> (date of access: 02.01.2023) [in Kazakh].

[4] Myrzaliev, B.S., Abilkasimov, E.T., Tajanov, L.T. (2020). Qazaqstan Respublikasynyń agroönerkäsipтік kешеніндегі innovasiyalıq üderister: мәseleleri және olardy шешу joldary [Innovative processes in the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: problems and ways to solve them] (2020). *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 1, 18-27 [in Kazakh].

[5] Tlesova, A.B., Primbetova, S.Ch., Qañtarbaeva, Ş.M. (2018). Qazaqstannyń agrarlyq salasy: innovasiyalıq damu [Agrarian sector of Kazakhstan: innovative development]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 2, 34-43 [in Kazakh].

[6] Serap, G., & Cahit, G. (2019). The Innovative Techniques in Animal Husbandry. Available at: <https://www.intechopen.com/chapters/58095> (date of access: 02.01.2023).

[7] Nurlankyzy, Zh., Shulenbayeva, F., Rustembayev, B., Ainakanova, B., Kazkenova, A. (2017). The Basic Tendencies of the Agricultural Sector of Kazakhstan's Economy in the Sheep Industry. *Revista ESPACIOS*, 38 (44) 33-45.

[8] Ydyrys, S.S., Tohaeva, J.O. (2018). Agrarlyq saladaǵy innovasiyalıq qyzmetti basqarudyń aimaqtyq aspektleri [Regional aspects of management of innovative activities in the agricultural sector]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 91-98 [in Kazakh].

[9] Trusova, N.V., Hryvkivska, O.V., Kotvytska, N.M., Nesterenko, S.A., Yavorska, T.I., Kotyky, O.V. (2021). Determinants of the innovative and investment development of agriculture. *International Journal of Agricultural Extension*, 9 (Special Issue), 81-100.

[10] Şaripov, A.K., Kantureev, M.T. (2018). Qazaqstannyń AÓK damytudyń industrialıyq-innovasiyalıq mehanizmi [Industrial-innovative mechanism of Kazakhstan's AOC development]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 17-23 [in Kazakh].

[11] Abdikadirova, A. (2013). Gosudarstvennoye regulirovaniye i podderzhka agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan [Government regulation and support of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan]. *Aktual'ni problemi ekonomiki - Actual problem in economics*, 3 (141), 199-204 [in Russian].

[12] Shvets, Yu.Yu. (2013). Organizatsionno-metodologicheskiye aspekty formirovaniya integrirovannoy sistemy upravleniya innovatsionnym razvitiyem [Organizational and methodological aspects of the formation of an integrated management system of innovative development]. *Aktual'ni problemi ekonomiki - Actual problem in economics*, 3 (141), 96-101 [in Russian].

[13] Umbetaliyev, N.A. (2017). Gosudarstvennaya podderzhka sel'skogo predprinimatel'stva [State support for rural enterprises]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 2, 96-100 [in Russian].

[14] Moldashev, A.B. (2016). APK Kazakhstana: problemy razvitiya i poiski ikh resheniya [APC of Kazakhstan: development problems and solutions]. *Problemy agrorynka – Problems of AgriMarket*, 3, 7-13 [in Russian].

[15] Voprosy i nyuansy po subsidirovaniyu obvodneniya pastbishch [Questions and nuances of subsidizing pasture irrigation] (2017). Available at: <https://www.agroinfo.kz/voprosy-i-nyuansy-po-subsidirovaniyu-obvodneniya-pastbishh/> (date of access: 05.01.2023) [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Маденова Кулшара Мырзабайқызы – негізгі автор; экономика ғылымдарының магистрі; «Экономика» кафедрасының аға оқытушысы; С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті; 010011 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: Madenova74@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9105-3938>,

Шуленбаева Фая Ахметқызы; экономика ғылымдарының докторы, профессор; «Кадастр» кафедрасының профессоры; С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті; 010011 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: fschulen@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3078-0568>

Асанова Гүлнар Әбділдақызы; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Жерге орналастыру» кафедрасының доценті; С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті; 010011 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: assanga@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4400-1681>,

Information about authors:

Madenova Kulshara Myrzabaevna – The main author; Master of Economic Sciences; Senior Lecturer of the Department of Economics; S.Seifullin Kazakh Agro Technical University; 010011 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: Madenova74@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9105-3938>.

Shulenbayeva Faya Ahmetovna; Doctor of Economical Science, Professor; Professor of the Department of Cadastre; S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University; 010011 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: fschulen@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3078-0568>.

Asanova Gulnara Abdildinovna; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Land Management; S. Seifullin Kazakh Agro Technical University; 010011 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: assanga@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4400-1681>.

Информация об авторах:

Маденова Кулшара Мырзабаевна – основной автор; магистр экономических наук; старший преподаватель кафедры «Экономика»; Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62, Астана, Казахстан; e-mail: Madenova74@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-9105-3938>.

Шуленбаева Фая Ахметовна; доктор экономических наук, профессор; профессор кафедры «Кадастр»; Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62, г.Астана, Казахстан; e-mail: fschulen@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3078-0568>.

Асанова Гүлнара Абдильдиновна; кандидат экономических наук, доцент; доцент кафедры «Землеустройство»; Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62, г.Астана, Казахстан; e-mail: assanga@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-4400-1681>.